

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLERİN DEMOGRAFİK VERİLERİ VE ANALİZİ (1877/78 - 1989)

Bülent YILDIRIM

Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
yildirim.b77@hotmail.com

Özet

Türkiye Cumhuriyeti döneminde en fazla Türk soylu göçmen aldığımız ülke Bulgaristan olmuştur. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşıyla birlikte fiilen bağımsız olan komşumuz Bulgaristan'daki Türk varlığı hem Osmanlı Devleti döneminde hem de Türkiye Cumhuriyeti döneminde iki ülke arasındaki ilişkilerde her zaman en önemli gündem maddelerinden birini teşkil etmiştir. Bu savaşla birlikte başlayan ülkedeki Türklerin Türkiye'ye göçleri günümüze kadar devam etmiştir. Söz konusu göçlerin bir kısmı, savaşlar esnasında can ve mal güvenlikleri kalmayan Müslüman Türk nüfusun geri çekilen ordu ile birlikte kitleler halinde elde kalan topraklara imkânsızlıklar içinde ve zor şartlar altında meydana gelirken, bir kısmı da iki ülke arasında yapılan anlaşmalar yoluyla düzenli bir şekilde gerçekleşmiştir. Savaş dönemleri ve anlaşmalar dışında da Müslüman Türk azınlığının uğradığı baskılar ya da özel sebeplerle toplu ya da bireysel olarak Türkiye'ye göç ettiği birçok dönem olmuştur. Göçler, her iki ülkede de kültürel, ekonomik, sosyal, demografik ve siyasî alanlarda derin izler bırakmıştır. Çalışmamızda bu büyük demografik değişimin sayısal durumu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Bulgaristan, Türkiye, Demografi

Abstract

Bulgaria was a country that became the most immigrant of Turkish origin in which we received during the republic of Turkey. Bulgaria became de facto independent with the Ottoman Russian War of 1877-1878. The Turkish entity in Bulgaria has always constituted one of the most important agenda items in

the relations between the two countries during the period of Ottoman Empire as well as that of republic of Turkey. The migrations of Turks to Turkey in the country starting with this war has continued until today. Some of these migrations occurred under difficult conditions and in impossible requirements. The masses of the Muslim Turkish population which had no security of life and property together with retracted army migrated to the remaining lands during the wars. Others of them were organized regularly through agreements between the two countries. Except from war periods and agreements, there have been many periods when the Muslim Turkish minority individual or collective migrated to Turkey due to the pressures or private reasons. The migrations have left deep traces in cultural, economic, social, demographic and political fields in both countries. In our study, we tried to determine the numerical status of this large demographic change.

Keywords: Migration, Immigrant, Bulgaria, Turkey, Demography

Giriş

Bulgaristan, Osmanlı Devleti tarafından XIV. yüzyılda fethedilmesinin asırlarca öncesinden Karadeniz'in kuzeyinden Doğu Avrupa ve Balkanlara gelen Türk boylarının yerleşim alanı ve uğrak noktası olmuştur. Hunların 378 yılında Tuna'yı geçerek Trakya'ya kadar ilerledikleri bilinmektedir¹. Hunlardan sonra Balkanlar ve Bulgaristan'da varlığı görülen diğer Türk kavimleri, Avarlar, Ogurlar (Bulgarlar), Peçenekler, Uzlar (Oğuzlar) ve Kumanlardır². Osmanlı Devleti'nin XIV. yüzyılda bölgeyi fethetmeleri ile de Bulgaristan Anadolu'dan getirilen Yörük-Türkmen grupların yoğun yerleşimlerine sahne olmuştur. Bulgaristan, Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye geçişinden sonra fethedilen ilk ülkelerden biri olmuştur.

¹ Ali Ahmetbeyoğlu, "Türkistan'dan (Orta Asya) Doğu Avrupa'ya Yapılan Türk Göçleri", *Türkler*, (Editörler, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), C. 2, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 523.

² Ahmetbeyoğlu, "Türkistan'dan ...", s. 523-527.

1389'daki I. Kosova Savaşı ile Sırların temsil ettiği Balkan devletlerinin direnişi tamamen kırılmış, Tuna ve Vidin'e kadar bütün Bulgaristan Osmanlı hâkimiyetine girmiş, fetihle birlikte bölgenin Türkleşme sürecinde başlamıştır³. Bulgaristan sınırlarına yönelik ilk Osmanlı fütuhatı I. Murad döneminde gerçekleşmiştir. Edirne'nin fethi sırasında Edirne'nin savunulması bakımından stratejik bir konumda bulunan Çirmen fethedilmiştir. Daha sonra Timurtaş Paşa tarafından Yanbolu, Lala Şahin Paşa tarafından ise Zağra ve çevresi ele geçirilmiştir. Fethedilen yeni bölgelere Anadolu'dan çok sayıda Müslüman Türk göçmenler getirilerek nüfus arttırılmıştır. Bölge idari bakımdan Rumeli Eyaleti'ne bağlanmış, Çirmen, Hasköy, Çırpan, Akçakızanlık, Yeni Zağra ve bugünkü Trakya'nın Ergene bölgesi ile Eynepazarı ve Tekfurdağ'ı içine alan bölgede ise Osmanlı Devleti'nin ilk sancaklarından biri olan Çirmen Sancağı oluşturulmuştur. XVI. Yüzyılda, 1530'da sancak nüfusunun % 88'inin Müslüman Türklere, %12'sinin ise Bulgar, Rum ve diğer gayrimüslimlerden oluştuğu görülmektedir. Bulgaristan'ın kesin olarak fethi 1393'te Yıldırım Bayezid'in büyük oğlu Süleyman Çelebi komutasındaki kuvvetlerin Bulgar krallığının başkenti Tırnova'yı alarak Bulgar krallığına son vermesiyle tamamlanmıştır⁴.

Bulgaristan'ın ve Balkanların fethi tamamlandıktan bu bölgelere yoğun bir Türk-İslam nüfus akışı olmuştur. Osmanlıların Balkanlara geçip ilerlemeye başlamalarından itibaren Türkmenlerin de o bölgelerde yerleşmeye başladıklarını görüyoruz. Bu iş ilerledikçe Türkmen taifelerinin sayıları ve önemleri artmış, daha sonrada bunları askerî bir teşkilata bağlamak, kendilerine mahsus bir nizam ve kanun oluşturma gereği ortaya çıkmıştır. Bulgaristan ve Balkanlarda yerleşen Türkmen gurupları Osmanlı Devleti tarafından şu adlarla tahrir defterlerine kaydedilmiştir: Naldöken Türkmenleri, Tanrıdağı Türkmenleri, Ofcabolu Türkmenleri, Vize Türkmenleri ve

³ Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, TTK. Yay., İstanbul 1992, s. VII.

⁴ Yusuf Halaçoğlu, "Bulgaristan" Maddesi, *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 396-397.

Kocacık Türkmenleri. Ayrıca bu Türkmen taifeleri dışında onlarla aynı hukukî ve malî statüye sahip Tatarlar da bulunmaktadır. Tapu Kadastro ve Başbakanlık Arşivlerinde bulunan XVI. ve XVII. Yüzyıllara ait mevcut tahrir defterlerine göre başta Bulgaristan olmak üzere Balkanlarda bulunan Türkmenlerin nüfusunun asgari 500.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir⁵.

Özellikle XIV. Yüzyıl sonlarına doğru Timur'un Anadolu seferlerinden sonra Istranca Dağları, Balkan dağ silsilesi, Deliorman ve Dobruca bölgelerine Yörük gruplarının gelip yayıldığı arşiv belgeleriyle saptanmıştır. Zamanla Vize'den Tuna'ya Trakya'dan Selanik bölgesine kadar Yörükler yerleşmiştir⁶.

Balkanlarda Türk-İslam nüfusunun yerleşimini hızlandıran diğer bir etken de buralardaki şehir ve yerleşim birimlerinin yeni yapılar etrafında oluşan Müslüman mahalleler yoluyla yeniden iskânı ile tekke ve zaviyelerin nüfus çeken merkezler olarak belirmesidir. Bu olgunun delillerine Bulgaristan tahrir defterlerinde sıkça rastlanmaktadır⁷.

1878'e kadar bir bütün olarak beş yüz yıl Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde kalan Bulgaristan'da belirtilen iskân politikaları sonucunda 16. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar Müslüman Türk nüfus Bulgar kaynaklarına göre de nüfusun çoğunluğunu oluşturmuştur⁸.

Bulgaristan Günümüzde de Avrupa'da yerli unsur olarak en fazla Türk nüfusun bulunduğu ülke olma özelliğini korumaktadır. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşıyla birlikte fiilen bağımsız olan komşumuz Bulgaristan'daki Türk varlığı hem Osmanlı Devleti döneminde hem

⁵ Yaşar Yücel, "Balkanlarda Türk Yerleşmesi ve Sonuçları", *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1987, s. 73-75.

⁶ Halil İnalıcık, "Türkler ve Balkanlar", *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, S.3, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yay., Prizren Eylül 2005, s. 32-33.

⁷ Yücel, "Balkanlarda Türk...", s. 75.

⁸ G. Th. Danailof, *Bulgaristan Nüfus İstatistiklerine Ait Tetkikler*, (Çeviren İbrahim Darcan), Başvekalet Matbaası, Ankara 1937, s. 26.

de Türkiye Cumhuriyeti döneminde iki ülke arasındaki ilişkilerde her zaman en önemli gündem maddelerinden birini teşkil etmiştir. Bu savaşla birlikte başlayan ülkedeki Türklerin Türkiye'ye göçleri günümüze kadar devam etmiştir.

Osmanlı Devleti Dönemindeki Göçler

93 Harbi (1877-1878) ve Sonrası Göçler

Rusların Osmanlı topraklarında ilerlemeye başlamasıyla özellikle Türklere yönelik katliam ve saldırılar sebebiyle göçler daha savaş esnasında başlamıştır. Dobruca bölgesine Rusların girmesi ve Tuna Nehri'nin hemen güneyindeki Silistre'ye ulaşmaları üzerine bu bölgedeki sivil Müslüman Türk halkı Varna, Şumnu ve Osmanpazarı tarafına kaçmaya başladı. General Gurko kontrolündeki Rus birliklerinin 1878 Ocak ayından itibaren Balkan dağlarındaki Şıpka ve Hainboğazi geçitlerini ele geçirerek Güney Bulgaristan'a inmeleri üzerine Kızanlık, Eski Zağra, Yeni Zağra İslimiye ve bu bölgedeki diğer yerleşim yerlerindeki Müslümanlar Filibe'ye doğru göç etmeye başladılar. Filibe'de toplanan göçmenler buradan trenlerle Edirne'ye taşındılar. Kuzeydeki Lofça'nın Rusların eline geçmesiyle ise buradaki halk da Orhaniye ve Plevne tarafına çekildi. Daha sonra Sofya'ya doğru büyük bir göçmen akını gerçekleşti. Eylül 1878'de Sofya'nın işgali üzerine Samakov ve Köstendil'e doğru kaçışlar devam etti. Köstendil civarındaki Müslümanlar da Kumanova ve Üsküp'e doğru çekildiler. Bu göçler esnasında birçok göçmen Bulgar gönüllüleri ve Rus Kozak süvarileri tarafından katledildi. Filibe ve Edirne'de bulunan İngiliz konsoloslarının raporlarında özellikle Bulgarların ve Rus ordusundaki Kozak birliklerinin Müslümanlara karşı hatta bazı yerlerde Rumlara karşı uyguladığı öldürme, yağma ve tecavüzlerle ilgili pek çok bilgi mevcuttur⁹.

⁹ Mehmet Hacısalıhoğlu, *Doğu Rumeli'de Kayıp Köyler*, Bağlam yay., İstanbul 2008, s. 44-46.

Tuna ve Edirne Vilayetlerinde yaşayan Türklerin 500.000'i 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında katliam, açlık ve hastalık sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Bu katliam ve hastalıktan kurtulmayı başarabilen bir milyonu aşkın Müslüman Türk ahali canlarını kurtarmak için göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göçmenlerin önemli bir bölümü de İstanbul'a gelmiştir. Rumeli'den İstanbul'a Eylül 1879'a kadar 387.804 muhacir gelmiştir. Resmî istatistiklere göre 1877-1891 yılları arasında 767.339 Bulgaristan muhaciri daimi olarak iskân edilmek üzere Anadolu ve Trakya'ya sevk edilmiştir¹⁰. 1893 ve 1902 yılları arasında resmi Bulgar istatistiklerine göre ise 70.603 kişi Bulgaristan'dan Osmanlı topraklarına göç etmiştir¹¹. Göçün yıllara göre dağılımı şu şekildedir:

Yıllar	Göç Eden Kişi Sayısı
1893	11.460
1894	8.837
1895	5.095
1896	1.946
1897	2.801
1898	6.640
1899	7.354
1900	7.417
1901	9.339
1902	9.717
Toplam	70.603

Bu göçlerle Bulgaristan sınırları içinde Türkler azınlık durumuna düşürüldüyse de yine de büyük bir Türk kitlesi ülkede kalmıştı. Özellikle Kuzeydoğu Bulgaristan'da Türkler ezici bir çoğunluğa sahipti. Bunun sebebi bölgenin merkezi konumundaki Şumnu'nun

¹⁰ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Yay., s. 40-41, 227. Bu göçlerle ilgili yerli ve yabancı belge ve dokümanların neşredildiği en kapsamlı çalışma için bkz. Bilal Şimşir, *Rumeliden Türk Göçleri*, C. I-III, TTK. Yay, Ankara 1989.

¹¹ Bilal N. Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu" *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, TTK. Yay., Ankara 1987, s. 52.

Osmanlı Üçüncü Ordusu'nun karargâhı olması sebebiyle savaş esnasında Rusların bu bölgeye girememeleri idi. Bu nedenle bölge Rus kozakları ve Bulgar çetelerinin yağma ve katliamlarından kurtulmuştu. Ocak 1880'de yapılan ilk nüfus sayımına göre bu bölgede Türkler hala üçte iki çoğunluğa sahipti. Müslüman nüfus Eskicuma'da %82, Pravadi'da %62.3, Razgrad'da %68.2, Rusçuk'ta %52.4, Silistre %71 ve Şumnu'da %67.9 oranında çoğunluktaydı¹².

Balkan Savaşlarında Yaşanan Göçler

Balkanlardan, İstanbul ve Anadolu'ya ikinci büyük göç dalgası Balkan Savaşlarında¹³ olmuştur. Balkan Savaşlarında Osmanlı Devleti Doğu Trakya hariç Balkanlar'daki bütün topraklarını kaybetmiş ve buradaki Müslüman-Türk nüfus korkunç katliamlara uğramış ve çok büyük bölümü de topraklarını terk ederek göç etmek zorunda kalmıştır¹⁴.

Demografi ve tarih profesörü Justin McCarthy'nin verdiği sonuçlara göre Balkan Savaşı sırasında katliamlar ya da göç yollarındaki imkânsızlıklar sonucu ölen Müslümanların sayısı 632.408 kişi olarak çıkmaktadır. Bu rakam Balkan Savaşlarında ele geçirilen Osmanlı Rumeli'sinin toplam nüfusunun %27'sine denk düşmektedir. Bütün bu veriler bölgede eşine az rastlanır bir etnik temizlik yapıldığının da kanıtıdır. Balkan Savaşlarından önce Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Rumeli topraklarında Müslüman nüfus 2.315.293 kişi idi. Ancak savaştan sonra Yunan, Bulgar ve

¹² Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç..." s. 49. Savaştan Sonra Bulgaristan'da kalan Türklerin durumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Köse, "Bulgaristan Emareti ve Türkler", *Turkish Studies*, C. 1, S. 2, 2006, s. 237-272.

¹³ Balkan Savaşları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", Maddesi *DİA*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1992, s. 23-25; *Balkan Harbi Kronolojisi*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 1999; Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası* (Çeviren Tanju Akad), Homer Kitabevi, İstanbul 2003.

¹⁴ Balkan Savaşları esnasında Müslüman-Türk halkın maruz kaldığı katliam ve göçlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1994.

Yugoslavya kaynaklarında bu devletlerce Balkan Savaşlarında ele geçirilen topraklarda kalan Müslüman nüfusa bakıldığında bu nüfusun toplam 870.114 kişi olduğu görülmektedir. Bu durumda fark 1.445.179 kişidir. Yani toplam Müslüman Türk nüfusun %62'si eksilmiştir. Bu nüfusun ne kadarının göç ettiği, ne kadarının katliamlarda ya da göç yollarında öldüğünü hesaplamak için Türkiye'ye göç eden 812.771 kişi 1.445.179 kişiden çıkarıldığında hayatını kaybeden Müslüman Türk nüfusun 632.408 kişi olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁵

Bu savaşta Bulgaristan Türk nüfusun yoğun bulunduğu Kırcaali, Paşmaklı (Smolyan), Cuma-i Bala (Blagoevgrad) gibi şehirlerin bulunduğu Rodoplar bölgesini, Batı Trakya'nın tamamını, Doğu Trakya'nın da Çatalca hattına ve Gelibolu Yarımadası'na kadar olan tüm bölümlerini işgal etmiştir. Savaş esnasında özellikle Bulgar Ordusunda bulunan komitacı ve çetecilerden oluşan milis güçleri yabancı konsolosların raporlarına da yansıyan sistematik katliamlar gerçekleştirmiştir¹⁶. Bu durum zikredilen bölgelerden büyük bir göç hareketinin başlamasına sebep olmuştur.

II. Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması¹⁷ ile Bulgaristan'da kalan Türk azınlığın Bulgarlarla eşit medeni ve siyasi haklara sahip olmaları güvence altına alınmış, Müslüman Türk azınlığı, okullar, vakıflar, cemaat teşkilatlanmaları, müftülükler, dil, din, örf ve adetler konularında hak ve menfaatlere sahip

¹⁵ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün* (Çeviren Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998, s. 186-192; H. Yıldırım Ağanoglu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi Göç*, Kum Saati Yay., İstanbul 2001, s. 93-94.

¹⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Bülent Yıldırım "Balkan Savaşlarında Bulgar Ordusu Ve Komitacıların Batı Trakya'daki Faaliyetleri", *History Studies, Special Issue on From Past to Present The Turks in Greece*, Cilt 6, S. 2, February-2014, pp.143-160.

¹⁷ İstanbul Antlaşmasının hükümleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. 2, Kısım 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 482-491.

olmuşlardı¹⁸. Antlaşmaya ek olarak nüfus mübadelesi ile ilgili bir protokol de hazırlanmıştır. Buna göre Türk-Bulgar sınırı boyunca on beş kilometrelik mıntıka dâhilindeki Müslüman Türk ve Bulgar ahali karşılıklı olarak mübadele edilebilecekti. Bu kapsamda 48. 750 Müslüman Türk ile 46.764 Bulgar yer değiştirmişti¹⁹.

İstanbul Antlaşmasına ek protokolle gerçekleştirilen Türk-Bulgar mübadelesi ile gelen 48.750 kişi haricinde Balkan Savaşları sırasında ve hemen akabinde Türkiye'ye göç eden 812.771 kişiden ne kadarının Bulgaristan'dan geldiğini tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Ancak Savaş sırasında Bulgarların işgal ettiği ve daha sonra da Bulgaristan sınırlarında kalan Kırcaali, Mestanlı (Momçilgrad), Koşukavak (Krumovgrad), Eğridere (Ardino), Paşmaklı (Smolyan), Cuma-i Bala (Blagoevgrad), Nevrekop (Gotse Delçev) Ropçoz, Dospat gibi Türk-İslam nüfusun çok yoğun olduğu yerleşim birimlerinden²⁰, özellikle Bulgar komitacı ve çetecilerin savaş esnasında yaptığı katliam ve saldırılar sebebiyle önemli bir göç hareketi olmuştur. Bu nedenle yüz elli bin kadar kişinin de bu zikredilen bölgelerden göç etmiş olması muhtemeldir. Türk-Bulgar Mübadelesi ile gelen yaklaşık elli bin kişiyi bu rakamla topladığımızda Balkan Savaşları esnasında ve hemen akabinde sadece Bulgaristan'dan 200 bin Türk'ün Türkiye'ye geldiğini söyleyebiliriz. Ayrıca Bulgaristan'la müttefik olduğumuz halde, I. Dünya Savaşı esnasında da Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlığı

¹⁸ Hamza Eroğlu, "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1987, s. 29.

¹⁹ Abdülmecid Nuredin, *Balkanlardan Türkiye'ye Göç ve Etkileri*, Çağla Yay., Ankara 2011, s. 143-152.

²⁰ Balkan savaşları öncesi bu bölgenin demografik durumu ve idari yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Yıldırım, Haluk Kayıcı, "Balkan Savaşları Öncesi Batı Trakya'nın İdari ve Demografik Yapısı" *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu (23-24 Ekim 2014) Bildiriler Kitabı*, Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayın No: 9, İstanbul 2016, s. 42-63.

bazı baskılar ve sıkıntılarla karşılaşmış, bu sebeple çok az sayılarda da olsa Türkiye'ye göç devam etmiştir²¹.

Cumhuriyet Dönemindeki Göçler

1951'e Kadar Gerçekleşen Göçler

Bulgaristan ile Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sırasında müttefik olmaları ve Bulgaristan ordusunda çok sayıda Müslüman Türk azınlığa mensup askerin de Bulgarlarla birlikte savaşırken birlikte ölmeleri savaş sonunda Bulgaristan'ın ülkedeki Türklere karşı tutumunu değiştirmesinde önemli bir etken olmuştur. Savaş sonunda iktidara gelen ve 1923 yılına kadar başta kalan Aleksandr Stamboliyski liderliğindeki Çiftçi Partisi döneminde Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlığı biraz rahat nefes alabilmiştir²². Ancak bu dönemde de çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır²³.

18 Ekim 1925 tarihinde imzalanan Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve İkâmet Sözleşmesi cumhuriyet döneminde Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlığın hakları ve Türkiye'ye göçleri ile alakalı ilk anlaşmadır. Türkiye ve Bulgaristan arasında yapılan İkâmet Sözleşmesi'nin ikinci maddesi doğrudan doğruya Bulgaristan'daki Türklere ile ilgilidir. Bu maddeye göre : “*Taraflar Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının isteğe bağlı*

²¹ I. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında Bulgaristan'da Türklere yönelik baskılar ve yaşanan göç hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman Bozkurt, “I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Bulgaristan'dan Göçler Karşısında Osmanlı Devleti'nin Tutumu” *Balkanlar ve Göç*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Bursa Kültür A.Ş. Yay., Bursa 2013, s. 341-358.

²² Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul 2012, s. 65-68.

²³ Gerçekte yapılan bazı düzenlemelerle Müslümanların dini haklarına darbe indirilmiştir. Örneğin 1919 yılında hazırlanan “Bulgaristan Müslümanları Müessesat-ı Diniyye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi”nde kulağa hoş gelen ifadeler kullanılmasına karşın Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı denetimi ele geçirmiş oldu. Nizamnamede Baş müftünün, atanmış müftüler tarafından seçileceği öngörüldüğünden seçim gerçek manada işlevini yitirmişti (Emine Bayraktarova, “Bulgaristan'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü (1908-1919)”, Marmara Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul, 2009, s. 163-165).

göçlerine hiçbir engel çıkarılmamasını kabul ederler. Göçmenler yanlarında taşınır mallarını ve hayvanlarını götürmek ve taşınmaz mallarını serbestçe tasfiye etme hakkına sahip olacaklardır. Taşınmaz mallarını kesin gidişlerinden önce tasfiye etmemiş olanlar göç gününden başlamak üzere iki yıllık bir süre içinde bu tasfiyeyi yapmak zorundadırlar. Malların tasfiyesinden elde edilen paraları ilgililerin dışarı çıkarma biçimi konusunda iki hükümet arasında bir anlaşma yapılacaktır”²⁴.

Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlığı için özellikle Türkiye ve Bulgaristan arasında imzalanan Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi hayati bir öneme sahiptir. Bu anlaşma ile ilk defa Bulgaristan'da yaşayan Türklerin anavatana göçleri bir düzene bağlanmıştır. Atatürk döneminde bu anlaşma oldukça dürüst ve düzgün bir biçimde uygulanmış, 1930'lu yıllarda her yıl Türkiye'ye ortalama 17 bin göçmen gelmiştir²⁵. 1925 tarihli İkamet Sözleşmesi'nin hükümleri 1944 yılında Bulgaristan'daki rejim değişikliği sebebiyle askıya alınmış ve bu tarihten itibaren Bulgar makamları sağlıklı bir göç anlayışını terk etmişlerdir²⁶.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1923-1939 yılları arasında toplam 198.688 kişi göç etmiştir²⁷. Cumhuriyet'in ilk döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin yıllara göre dağılımı ise şöyledir²⁸:

²⁴ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, C. I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983, s. 260-263; Atatürk döneminde Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Esra Sarıkoyuncu Değerli, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askerî Ataşeliğinin Türk-Bulgar İlişkilerine Yansımaları (1913-1938)*, ATASE Yay., Ankara 2006.

²⁵ Şimşir, *Bulgaristan...*, s. 225, 229.

²⁶ İbrahim Kâmil, *Bulgaristan'daki Türklerin Hakları*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara 1989, s. 28.

²⁷ Aġanoġlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete...*, s. 310.

²⁸ Şimşir, *Bulgaristan...*, s. 229. Bu dönemdeki göçler ve Türkiye'de iskânları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hikmet Öksüz, "İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan

Yıllar	Göçmen Sayısı
1923-1933	101.507
1934	8.682
1935	24.968
1936	11.730
1937	13.490
1938	20.542
1939	17.769
1923-1939 Toplamı	198.688

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve savaştan hemen sonra Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk göçleri azalmıştır. 1941-1949 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 14.930 göçmen gelmiştir²⁹. Bu durumda 1923'ten 1950 yılına kadar toplam 213.618 kişi Türkiye'ye göç etmiştir.

1950-1951 Göçü

10 Ağustos 1950'de Bulgar Hükümeti Türkiye Cumhuriyeti'ne sert bir nota vererek Bulgaristan Türklerinden 250.000 kişinin üç ay içinde Türkiye'ye göçmen olarak alınmasını istemiştir. Bu nota üzerine Türkiye-Bulgaristan ilişkileri gerginleşmiş ve yeni bir göç sorunu ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu dönemde Bulgaristan'da "Vatan Cephesi" adıyla komünist bir rejim kurulmuş, bu yeni yönetim ağır vergiler almaya başlamış ve büyük çoğunluğu köylü olan Türklerin ürünlerinin önemli bir bölümünü devlete vermeleri için baskı yapmaya başlamıştı³⁰. Türk gençleri "Trudovak" denilen işçi asker taburlarına alınıp ağır işlerde çalıştırılıyor, okul çağındaki Türk çocukları da "Brigadir" adı verilen kısa süreli işçi taburlarında

Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler Ve Göç Sonrası İskan Meselesi (1923-1938)", *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 1, s.169-188, Erzurum 2000.

²⁹ Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete...*, s. 310.

³⁰ Türk azınlığa yönelik Bulgaristan Komünist Partisinin uygulamaları ve göçün nedenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Kâmil, "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 2, Edirne, Aralık 2016, s. 31-65.

çalıştırılıyordu. 1947'den itibaren Türk azınlığının ileri gelenlerine karşı tutuklamalar da başlamıştı. Baskılar giderek arttı ve 1946'da Türk azınlık okulları devletleştirildi. 1949'dan itibaren ise Türklerin tarlaları ellerinden alınıp kooperatifleştirilmeye başlandı. Bu sebeplerden dolayı Türk azınlığı 1947-1948 yıllarında göç için Türk yetkililere başvurmaya başladı. Bulgar Hükümeti ile yaşanan pek çok soruna rağmen Türkiye sınırı açtı ve 1950 yılı Ocak ayından 1951 yılı Kasım ayına kadar 154.397 kişi Türkiye'ye göç etti. Nisan 1951 yılında Türkiye aldığı kararla 1 Ocak 1950'den itibaren Türkiye'ye gelen ve gelecek olan bütün göçmenler "iskânlı göçmen" statüsüne alındı.³¹

1950-1951 göçü Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçlerin en planlısı olmuştur. Göç, Bulgaristan'dan çıkış aşamasından Türkiye'de göçmenlerin iskânı ve istihdamına kadar planlı ve programlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. İskânlı göçmen statüsündeki bu göçmenler iskân defterlerine kayıt edilmişlerdi. Göçmenler ilk olarak geçici misafirhanelere alınmış, burada vatandaşlığa alım işlemleri, sağlık kontrolü ve diğer resmî işlemleri yapıldıktan sonra uzmanlar tarafından Türkiye'de yerleştirilecekleri bölgelerin Bulgaristan'da yaşadıkları yerlere en uygun bölgeler olması için kısa anketler yapılmıştır. 8 Kasım 1951'e kadar gelen 37.351 aileden 32.000'i iskân edilmek için müracaatta bulunmuş ve müracaat edenlerin tamamı iskân hakkına sahip göçmen olarak tespit edilmişlerdir. 14 Kasım 1952 tarihi itibarıyla göçmenler için 29.084 ev inşaatına başlanmış ve 19.293 ev tamamlanmıştır. Göçmenlere 703.962 dönüm tarım arazisi, 5.770.000 kilo tohumluk ve 18.288.935 lira donatım ve işletme kredisi verilmiştir³².

³¹ Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete...*, s. 312.

³² Recep Murat Geçikli, "Bulgaristan Türklerinin Göçü (1950-1951) ve ABD Yardım Programına Yansımaları", *Atatürk Dergisi*, C. 5, S. 1, Erzurum 2016, s. 25-26.

1950-1951 göçünde İskân hakkına sahip olduğu tespit edilen 33.595 ailenin, illere göre yerleştirme planı³³:

İller	İskân Planına Göre Yerleştirilecek Aile Adedi	Çiftçi		Esnaf ve Sanatkâr	
		Aile Adedi	Nüfus	Aile Adedi	Nüfus
Afyon	269	265	1.225	4	11
Amasya	131	129	329	2	8
Ankara	3.417	897	3.697	315	1.114
Antalya	1.188	445	2.136	24	90
Aydın	902	700	3.030	58	213
Balıkesir	1818	1.565	6.905	563	2.445
Bilecik	265	206	938	11	226
Bolu	280	197	1.004	11	33
Burdur	176	431	1.983	22	104
Bursa	949	1.991	9.105	1.075	4.024
Çanakkale	564	590	2.647	32	180
Çankırı	218	42	155	13	58
Çorum	1282	400	1.838	5	25
Denizli	865	340	1.445	93	362
Diyarbakır	23	23	23	-	-
Edirne	903	567	2.492	111	342
Elazığ	129	85	323	2	9
Erzincan	255	74	328	-	-
Eskişehir	732	979	3.933	848	3.254
Hatay	65	65	240	-	-
İçel	1.004	607	-	11	49
Isparta	197	162	715	8	28
İstanbul	222	471	2.283	2.806	10.522
İzmir	638	1.102	4.879	614	2.476
Kastamonu	311	101	469	14	45
Kayseri	998	283	1.228	75	285
Kırklareli	508	1.452	6.486	253	1.027
Kırşehir	945	491	2.013	-	-
Kocaeli	452	391	1.900	61	242

³³ Ali Tunaoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950- 1951)", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 14, İstanbul, Ekim 1952 - Temmuz 1953, s. 155.

Konya	2.683	1.006	4.193	13	55
Kütahya	438	360	1.526	39	136
Malatya	118	50	245	1	4
Manisa	1.139	997	4.411	142	606
Maraş	454	235	1.105	5	18
Muğla	505	484	2.236	21	96
Niğde	1.134	400	1.807	3	17
Samsun	502	475	2.117	28	113
Seyhan	1.455	1.506	6.521	23	91
Sinop	250	50	209	-	-
Sivas	2.474	431	1.749	4	15
Tekirdağ	1.036	1.361	6.057	203	709
Tokat	211	202	970	6	35
Yozgat	1.316	730	3.379	65	244
Zonguldak	121	74	321	46	176
TOPLAM	33.595	-	100.739	-	28.429

Yukarıdaki tabloda 1 Ağustos 1952'ye kadar tespit edilen vaziyet görülmektedir. Büyük ölçüde bu plana göre 1950-1951 Bulgaristan göçmenlerinin yurda dağılımları ve iskânlarının gerçekleştirildiği değerlendirilmektedir. Nihâî iskân aşamasında da konut ve işyeri temini için projeler hazırlanmış, bu amaçla çiftçi göçmenler için köylerde, sanatkâr göçmenler için şehirlerde inşa edilmek üzere iki tip konut belirlenerek hemen inşaata başlanmıştır³⁴.

Bu tarihe kadar Bulgaristan'dan gelen göçmenlerde dikkat çeken bir husus da Bulgaristan Türklerinin Türkiye'deki okuryazar oranından daha yüksek bir okur-yazar oranına sahip olmaları ve göçmen kadınlar arasında da okuryazarlığın Türkiye'deki kadın nüfusa göre daha yaygın olmasıdır. Yine 1950-1951 yıllarında gelen göçmenlerin %97,5 gibi çok yüksek bir oranının anadillerinin Türkçe olduğu tespit edilmiştir³⁵.

³⁴ Tunaoğlu, "Bulgaristan Türklerinin...", s. 156.

³⁵ Cevat Geray, "Türkiye'de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi", *Amme İdaresi Dergisi*, C.1, S.1-4, Aralık 1970, s.16. (8-36)

1969-1978 Göçü

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç 1951'de durdurulunca bu defa parçalanmış aileler sorunu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, 22 Mart 1968 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı İvan Başev resmî adı "*Yakın akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmeleri hakkında Anlaşma*" olan göç anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmayı Türkiye Büyük Millet Meclisi 17 Mart 1969'da onaylamış, 5 ay sonra 19 Ağustos 1969'da anlaşma Sofya'da teati edilerek yürürlüğe girmiştir. İlk göçmen kafilesi Edirne'nin Karaağaç İstasyonu'na 8 Ekim 1969 Çarşamba günü ulaşmış ve 1978 yılı sonuna kadar 130.000 kişi göç etmiştir³⁶.

Kendi ailemin de göç ettiği bu dönemde Türklerin göç edebilmesi için Türkiye'de bulunan akrabalarından resmî kanallar yoluyla bir istek belgesinin gelmesi gerekmektedir. Ayrıca Bulgaristan'da meslek lisesi mezunu olan Türkler, eğer Bulgaristan'da birkaç yıl bir fabrikada çalışmadıkları takdirde göç edebilmek için Bulgar Devleti'ne diploma parası ödemek zorundaydılar. Yine göç etmenin en önemli şartlarından biri de Bulgaristan'da bulunan evlerini satmak zorunda olmalarıdır. Bu durum zaten her zaman Türkiye'ye göç etmeye meyilli olan Türk nüfustan bir alıcı bulunabilmesini güçleştirmekteydi. Ayrıca komünist rejim dolayısıyla her ailenin en fazla bir evi ve bir arabası bulunabileceğinden talep durumu da ciddi şekilde kısıtlanmaktaydı. Bu nedenlerden dolayı Türkiye'ye göç edebilmek için insanlar kendi evlerini değerinden çok az bir fiyata satmak zorunda kalmışlar, hatta tapu masraflarını dahi kendi ceplerinden ödeyerek evlerini Bulgarlara devreden örneklere bile rastlanmıştır. Göç esnasında istedikleri ev eşyalarını getirme hakkı bulunan göçmenlerin yanlarında nakit para, döviz veya altın

³⁶ Şimşir, *Bulgaristan...*, s. 336-349-350, 361.

getirmeleri yasaktı. Bu dönemdeki göçmenlere kendi arzularıyla Türkiye'yi Bulgaristan'a tercih ettikleri için Bulgaristan'daki haklarından vazgeçtiklerine dair bir belge de imzalatılmıştır. Bu hususlara ilaveten, Türkiye'ye göç edenlerin Bulgaristan'a geri dönmeleri de yasaklanmıştı.

1968-1978 göçüyle Türkiye'ye gelen Bulgaristan Türkleri "iskânli göçmen" statüsünde bulunmayıp "serbest göçmen" statüdeydiler. Bu nedenle doğrudan doğruya devletten herhangi bir yardım almamışlardır. Ancak Türkiye'den kendilerine istek yapan akrabaları bu göçmenlere beş yıl süreyle bakmakla mükelleftiler.

1989 Göçü

1985 yılına gelindiğinde Türk ve Dünya kamuoyu Bulgaristan'ın ülkedeki Müslüman-Türk azınlığa yönelik yeni bir yok etme ve asimilasyon politikasıyla karşılaştı. Müslüman Türk adları silah zoruyla Bulgarca isimlerle değiştiriliyor, köyler, kasabalar ve hatta mezarlıklar yıkılıyor ve direnenler acımasızca öldürülüyordu. 1985 Mart ayına kadar iki bin beş yüz Türk'ün öldürüldüğü tahmin edilmekteydi. 1989 yazında başlayan zorunlu göç 23 Ağustos 1989'da 310.000 kişiye ulaşmıştır.³⁷

Bulgaristan 1984 yılı Aralık ayından itibaren ülkede yaşayan Türk azınlığı asimile etmek ve homojen bir Bulgar ulusu yaratmak amacıyla başlattığı zorla Türk isimlerinin değiştirilerek yerlerine Bulgar isimlerinin konması politikasını her alanda genişletmiştir. Bulgar Komünist Partisi bu politikaya "Yeniden Doğuş" adını vermiştir. Bu bağlamda Türkçe konuşmak yasaklanmış, dinî vecibelerin yerine getirilmesi de sert önlemlerle engellenmeye çalışılmıştır. Özellikle Türk çocuklarının sünnet edilmesi yasaklanmış, evlerinde Türkçe kitap ve Kuran'ı Kerim bulunduranlar gözaltına alınarak bilinmeyen yerlere götürülmeye başlanmıştır. Hatta ölen Türklerin cenazelerinin İslamî usullere göre

³⁷ Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete...*, s. 314-316.

defnedilmeleri engellenmiş, Hristiyan mezarlıklarına gömülmeye çalışılmıştır. Bu insanlık dışı uygulamalara direnenler farklı yerlere sürgün edilmiş, birçoğu da tutuklanarak Belene gibi toplama kamplarına gönderilmiş, bir kısmı da öldürülmüştür. Türk gençlerine ve aydınlarına yönelik sıkı takipler başlatılmış, Türk çocuklarının çok küçük yaşta zorunlu olarak kreşe gönderilerek Bulgarca öğrenmeleri sağlanmaya çalışılmıştır³⁸.

Türkiye Cumhuriyeti de soydaşlarına yönelik bu akıl almaz baskılara karşı harekete geçmiş 1985 yılı Ocak ayında baskı politikalarının durdurulması için en üst düzey girişimlerde bulunmuştur. Aynı zamanda İstanbul, Edirne, Bursa gibi illerde yürüyüşler ve protesto mitingleri düzenlenmiştir. Üniversiteler, dernekler, meslek kuruluşları bildiriler yayınlamışlardır. Sofya Büyükelçisi de Ankara'ya çağrılarak kendisinden bilgi alınmış, 20 Şubat 1985'de TBMM gizli bir oturumda Bulgaristan'daki Türkler sorununu görüşmüş ve 22 Şubat 1985'te Bulgaristan'a bir nota verilmiştir. Konunun müzakereler yoluyla çözülmesi istenmiş ve geniş kapsamlı bir göç anlaşması yapılabileceği de bildirilmiştir. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ise Türkiye'nin ülkesindeki Türklerle ilgilenmesini "içişlerine müdahale" olarak yorumlamış ve göç anlaşmasını da reddetmiştir. Bu durum üzerine Türkiye konuyu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, İslam Konferansı Örgütü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kurumlara götürerek Bulgaristan'ın haksız ve çağdışı tutumu protesto edilmiştir³⁹.

Bütün bu eşine az rastlanır insanlık dışı uygulamalara karşı Bulgaristan'daki Türk toplumu, 1985-1990 yılları arasında "Uzun Kış" Derneği, "Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi" (BTMKH), "Bulgaristan Bağımsız İnsan Hakları Derneği" (BBİHD), "İnsan

³⁸ Ayşegül İnginar Kemaloğlu, *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)*, ATAM Yay., Ankara 2012, s. 47-66.

³⁹ R. Ercüment Konukman, *Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan (Nedenleri, Boyutları, Sonuçları)*, Ankara 1990, s. 56.

Haklarının Savunulması Demokratik Birliği Derneği" (İHSBD), "1989 Viyana Destek Derneği" (VDD 89) adları altında oluşturdukları Derneklerle asla silaha başvurmadan demokratik yollar ve gösterilerle haklarını aramaya başlamışlardır⁴⁰.

Bulgaristan Türklerinin direniş hareketi 21 Mayıs 1989'da hızla yayılarak Kırcaali, Razgrad ve Hasköy'de büyük yürüyüş ve gösterilere dönüşmüş, 23 Mayıs günü dönemin Bulgar yönetimi göstericilere ateş açılmasını emretmiş ve bu esnada 3 Türk öldürülmüş, 30'dan fazla da yaralı verilmiştir. Bu olayların ardından 2 Haziran 1989'dan itibaren o tarihe kadar II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük kitlesel göç hadisesi cereyan etmiştir. Mayıs 1990 tarihine kadar vizeli ve vizesiz 345.960 kişi Türkiye'ye giriş yapmıştır. Mayıs 1990 sonu itibari ile Bulgaristan'dan zorunlu göçe tabi tutularak gelen soydaşlarımızın Bulgaristan'dan geldikleri bölgelere göre dağılım aşağıdaki gibidir⁴¹:

Razgrad	57.623
Kırcaali	55.151
Şumnu	20.543
Haskova	21.772
Silistre	14.428
Varna	11.667
Ruşçuk	7.128
Filibe	6.829
Tolbuhin (Dobriç)	4.887
Eski Cuma (Tırgovişte)	9.553
Pazarcık	1.755
Burgaz	896
İslimiye (Sliven)	232
Gabrova	141
Veliko Tırnova	48
Plevne	35

⁴⁰ Emin Atasoy, *Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kıskaçında Bulgaristan Türkleri*, MKM Yay., Bursa 2011, s. 161-179.

⁴¹ Konukman, *Tarihi Belgeler Işığında...*, s. 58-60, 81.

Toplam	212.688
--------	---------

Bulgar istatistik verilerine göre 1960-1993 yılları arasında 469.146, sadece 1989 göçünde ise 214.902, sonrasında da 1993 yılına kadar 140 bin Türk Türkiye'ye göç etmiştir.⁴² Bu durumda 1989-1993 yılları arasında 354.902 kişi göç etmiştir. Bu sonuçlar Bulgar resmi verileri olduğundan, 1989 büyük göç hareketinden sonra Bulgaristan'da totaliter yönetim sona erip Türklerin haklarının iadesi de gündeme gelince dönen soydaşlarımız göç rakamlarından çıkarıldıktan sonra elde edilen rakamlardır. Ancak 1993'ten sonra da özellikle Bulgaristan'da yaşanan ekonomik sıkıntılar, Türkiye'de bulunan akrabaların yanına yerleşmek gibi sebeplerle Türkiye'ye vize ile gelip belli bir süre sonra da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmek suretiyle göç örtülü bir şekilde Bulgaristan'ın AB'ye üye olduğu 2007 yılına kadar devam etmiştir.

Göçlerin Toplu Verileri

Her göç döneminde Bulgaristan Türklerinin öncelikle aydın ve tahsilli kesimi ile ekonomik olarak varlıklı sınıfı göç ettirmeye çalışılmıştır⁴³. Böylece Türk azınlığı kendi haklarını korumak için mücadele edebilecek ve organize hareket etmesini sağlayacak önderlerden mahrum kalmıştır. Bu durum, azınlığı Bulgar yönetimlerinin bazı dönemlerde uyguladığı asimilasyon politikalarına karşı da savunmasız bırakmıştır.

Göç Dönemi	Göç Eden Kişi Sayısı
1877-1891	767.339
1893-1902	70.606
1912-1913	200.000
1923-1949	213.618
1950-1951	154.393
1969-1978	130.000

⁴² Petır Lozanov Slaveykov, *Etnogeografiya*, Universitetsko İzdatelstvo Sv. Kliment Ohridski, Sofya, 2006, s. 104.

⁴³ Bülent Yıldırım, "Bulgaristan'da Türk Azınlığa Yönelik Unutulmuş Üç Büyük Siyasî Suikast", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 201716(3): 864-877.

1989-1993	354.902
Toplam	1.736.465

Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin anadillerinin Türkçe olması, her dönemde Türkiye'de hayata hızla adapte olabilmelerini ve ülkeye uyumunu kolaylaştırmıştır. Yine okur-yazar oranlarının ve eğitim-öğretim seviyelerinin Türkiye'deki ortalamasının üzerinde olması da ekonomik bakımdan kısa sürede toparlanabilmelerini sağlamıştır. Ayrıca Cumhuriyet döneminde gerçekleşen göçlerde, özellikle Bulgaristan'da komünist idare döneminde lise seviyesindeki meslekî eğitimin yaygınlaşması sonucu, gelen göçmenlerin çok büyük bölümünün teknisyen, tekniker, hemşire, sağlık memuru gibi mesleklere sahip olması, Türkiye'nin bu alandaki ara eleman ihtiyacına büyük katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra özellikle 1989 göçünde doktor, mühendis, veteriner, öğretmen gibi yüksek tahsilli kesim de hatırı sayılır bir orana sahiptir.

Aşağıdaki tabloda her göç döneminde Türkiye'ye gelen nüfus, göç döneminin son tarihinden itibaren yıllık yüzde 1,5'lik bir nüfus artış oranı ile arttırılarak 2017 itibariyle hangi rakama ulaşacağı nüfus projeksiyonu yöntemiyle ortaya konmuştur. Sadece 1989-1993 göç döneminde Türkiye'ye gelenlerin nüfus artış oranı yıllık yüzde 1,3 oranından arttırılmıştır. Türkiye'nin nüfus artış hızı 1990'lı yıllara kadar ortalama yüzde iki oranında seyretmiş olduğundan ve Bulgaristan nüfus sayımlarından 1956 ve 1965 sayımları arasında Türk nüfusun artış oranının da yuvarlak hesap yüzde iki gibi bir orana sahip olması dolayısıyla projeksiyon nüfus hesaplamasında yüzde 1,5'lik bir artış hızı baz alınmıştır. 1956-1965 yılları arasında Bulgaristan Türklerinin bir göç hareketi bulunmaması ve tarih aralığı olarak da 1878'den günümüze kadar kısmen ortalama bir zaman diliminde yer alması dolayısıyla bu dönemdeki artış hızı önemli bulunmuştur. Ancak Bulgaristan'ın fiilen bağımsızlığından sonraki süreçte yaşanan Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Kurtuluş Savaşımız döneminde kayıpların fazla olması ve yine II. Dünya Savaşı yıllarında nüfus artış hızlarının düşmesi dolayısıyla temel olarak aldığımız ortalama yüzde iki artış oranı yüzde 1,5'e

düşürülmüştür. Sadece 1989-1993 aralığında göç eden nüfus oldukça yakın bir tarihte bulunduğundan ve bu yıllardan itibaren nüfus artış oranları da düştüğü için yüzde 1,3'lük bir oranda arttırılmıştır.

Göç Dönemi	Göç Eden Kişi	Projeksiyon Nüfus
1877-1891	767.339	5.006.300
1893-1902	70.606	391.233
1912-1913	200.000	940.802
1923-1949	213.618	587.934
1950-1951	154.393	412.464
1969-1978	130.000	232.337
1989-1993	354.902	483.877
Toplam	1.736.465	8.054.947

Nüfus projeksiyonuyla ortaya çıkan tablo Bulgaristan'ın bugünkü toplam nüfusunun yaklaşık olarak bir milyonun üzerinde olması, Bulgar yönetimlerinin neden 140 yıllık tarihi süreç içerisinde sık aralıklarla Türklerin Türkiye'ye göçünü sağlamaya çalıştığına da cevabı niteliğindedir. Üstelik bu kadar göçe rağmen günümüzde de Bulgaristan'ın yaklaşık %10' unun Türklerden oluşması dikkat çeken diğer bir husustur.

Sonuç

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşından itibaren neredeyse her dönemde Türklere yönelik çeşitli baskı ve sindirme politikalarının mevcut olması Türklere daima Türkiye'ye, anavatana yönelik göç olgusunu canlı tutmuştur. Bulgaristan'dan Türkiye'ye en büyük göç akınının 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında ve hemen akabindeki yıllarda gerçekleştiği görülmektedir. Bu savaşla birlikte Bulgaristan'daki Müslüman Türk nüfusun oranı en büyük düşüş ivmesini yaşamıştır. Balkan Savaşları ile birlikte Güney Bulgaristan'da Türk-İslam nüfusun çok yoğun olduğu Paşmaklı ve Kırcaali gibi illerin bulunduğu Rodoplar bölgesinin de Bulgaristan'ın

eline geçmesi bu yörelerden de önemli miktarlarda göçün yaşanmasına sebep olmuştur. Ulaşılabilen verilere göre 1878 – 1913 tarihleri arası Bir milyonun üzerinde (1.037.939) bir Türk-İslam nüfus Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında Anadolu'daki gayrimüslim nüfusun miktarı ve buna karşılık Türk nüfusun sayısı ve oranı düşünüldüğünde Bulgaristan'dan gelen Türk-İslam nüfusun Anadolu'daki Türk-İslam nüfusa çok önemli bir katkı yaptığı ve yaşanan sancılı savaşlar sürecinde gerek asker kaynağı ve gerekse iş gücü olarak önemli bir destek sağladığı da ortaya çıkan sonuçlardandır.

Bulgaristan'ın 14. Yüzyılda fethi ile Anadolu'dan Rumeli'ye iskân edilen Türk nüfus beş asırdan daha fazla bir zaman sonra büyük kayıplar vererek 1877-1878'den itibaren yaşanan büyük göçlerle birlikte geri dönerek bu defa son kale olan Anadolu'nun kurtarılması için rol oynamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte daha çok iki ülke arasındaki anlaşmalar yoluyla gerçekleşen göçlerle de bir milyona yakın (852.913) göçmenin Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç ettiği görülmektedir. Bu dönemdeki göçler içerisinde en kapsamlı ve zorlu olanı şüphesiz 1989 yılında gerçekleşmiştir. O dönemde Bulgaristan'da hüküm süren totaliter komünist rejimin eşine rastlanmamış bir asimilasyon politikası takip etmeye başlaması sonucu yüzbinlerce Türk Türkiye'ye doğru zorla yola çıkarılmıştır. Bulgaristan'da totaliter rejimin çökmesiyle birlikte Türklerin haklarının geri verilmeye başlanmasına rağmen bu defa daha çok ekonomik sebeplerden Türkiye'ye göç azar azar devam etmiştir. Bulgaristan'ın AB'ye üye olduğu 2007 yılından itibaren ise bu göçün AB üyesi batı Avrupa ülkelerine kaydığı görülmektedir.

Kaynakça

- Ağanoğlu, H. Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihî Göç*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2002). "Türkistan'dan (Orta Asya) Doğu Avrupa'ya Yapılan Türk Göçleri", *Türkler*, (Editörler, H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca), Cilt 2, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Atasoy, E. (2011). *Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kıskaçında Bulgaristan Türkleri*. Bursa: MKM Yayınları.
- Balkan Harbi Kronolojisi*, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. 1999.
- Bayraktarova, E. (2009). "Bulgaristan'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü (1908-1919)", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt 2, Kısım 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bozkurt, A. (2013). "I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Bulgaristan'dan Göçler Karşısında Osmanlı Devleti'nin Tutumu" *Balkanlar ve Göç*: Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Bursa Kültür A.Ş. Yayınları.
- Danailof, G. T. (1937). *Bulgaristan Nüfus İstatistiklerine Ait Tetkikler*. (Çev. İ. Darcan), Ankara: Başvekâlet Matbaası.
- Değerli, E. S. (2006). *Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askerî Ataseliğinin Türk-Bulgar İlişkilerine Yansımaları (1913-1938)*. Ankara: ATASE Yayınları.
- Eroğlu, H. (1987). "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Geçikli, R. M. (2016). "Bulgaristan Türklerinin Göçü (1950-1951) ve ABD Yardım Programına Yansımaları", *Atatürk Dergisi*, 5(1): 1-38.
- Geray, C. (1970). "Türkiye'de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi", *Amme İdaresi Dergisi*, 3(4): 8-36.
- Hacısalihioğlu, M. (2008). *Doğu Rumeli'de Kayıp Köyler*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Halaçoğlu, A. (1994). *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1992). "Bulgaristan", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul: TDV Yayınları.
- Hall, R. C. (2003). *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*. (Çev. T. Akad), İstanbul: Homer Kitabevi.

- İnalçık, H. (2005). "Türkler ve Balkanlar", *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, (3):20-44. Prizren: Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- İnalçık, H. (1992). *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu.
- İpek, N. (1994). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kâmil, İ. (2016). "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 5(2): 31-65.
- Kâmil, İ. (1989). *Bulgaristan'daki Türklerin Hakları*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
- Kemaloğlu, A. İ. (2012). *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)*. Ankara: ATAM Yayınları. .
- Konukman, R. E. (1990). *Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan (Nedenleri, Boyutları, Sonuçları)*. Ankara: Türk Basın Birliği.
- Köse, O. (2006). "Bulgaristan Emareti ve Türkler". *Turkish Studies*, 1(2): 237-272.
- Küçük, C. (1992). "Balkan Savaşı", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul: TDV Yayınları.
- McCarthy, J. (1998). *Ölüm ve Sürgün*. (Çev. B. Umar), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Nureddin, A. (2011). *Balkanlardan Türkiye'ye Göç ve Etkileri*. Ankara: Çağla Yayınları.
- Öksüz, H. (2000). "İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskân Meselesi (1923-1938)". *Atatürk Dergisi*, 3(1): 169-188.
- Slaveykov, P. L. (2006). *Etnogeografiya*. Sofya: Universitetsko İzdatelstvo Sv. Kliment Ohridski.
- Soysal, İ. (1983). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*. Cilt I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Şimşir, B. N. (1987). "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu" *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şimşir, B. (2012). *Bulgaristan Türkleri*. 3. Baskı, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, B. (1989). *Rumeliden Türk Göçleri*. Cilt I-III. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tanoğlu, A. (1953) "Bulgaristan Türklerinin son göç hareketi (1950-1951)". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1(4): 129-161.

- Yıldırım, B. (2014). "Balkan Savaşlarında Bulgar Ordusu ve Komitacıların Batı Trakya'daki Faaliyetleri", *History Studies, Special Issue on From Past to Present The Turks in Greece*. 6(2): 143-160.
- Yıldırım, B. (2017) "Bulgaristan'da Türk Azınlığa Yönelik Unutulmuş Üç Büyük Siyasî Suikast, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(3): 864-877.
- Yıldırım, B., Kayıcı, H. (2016). "Balkan Savaşları Öncesi Batı Trakya'nın İdari ve Demografik Yapısı" *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu (23-24 Ekim 2014) Bildiriler Kitabı*. İstanbul: Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını No: 9.
- Yücel, Y. (1987). "Balkanlarda Türk Yerleşmesi ve Sonuçları", *Bulgaristan'da Türk Varlığı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.